

Дійсно, спадщина видатного італійського політичного діяча й загальнолюдського мислителя Джузеппе Мадзіні «залишається живим джерелом творення і розвитку національно згуртованих демократичних держав та їхніх союзів» (с.224). Зокрема чимало його ідей про демократію є дуже актуальними в сучасному Європейському Союзі, що переконливо засвідчили суперечливі суспільні дебати щодо положень першої спільної конституції ЄС.

Звичайно, європейські скептики не посилаються на ідеї Дж.Мадзіні (хоча, якщо ідея пережила віки, вона пройшла випробування головним критерієм істини – практикою), але після розширення Європейського Союзу (2004 р.) все частіше, так би мовити, контекстним лейтмотивом дебатів є наступне його твердження: «Те, що сьогодні, насправді, є перешкодою для розвитку демократичного принципу, це – анархія, яка переважає у таборі його апостолів. Демократична партія, мабуть, єдина в Європі, яка позбавлена урядовання, не має ані керівників, ані моральних центрів, що репрезентують її в Європі. Ми – віруючі без храму» (с.274). Дійсно, народи об'єднаного континенту поки що не визначилися щодо федеративного або конфедеративного устрою Європейського Союзу, перспектив відносин між національними й наднаціональними бюрократіями, а також механізмів створення відповідного громадянського суспільства і контролю народами органів влади. Тож ідейна спадщина Дж.Мадзіні є актуальною й для нинішнього етапу європейської інтеграції.

Можна також вважати, що ознайомлення широкого українського читацького загалу з життєвим шляхом та творчим спадком Джузеппе Мадзіні як ніколи на часі у нинішній Україні, котра методом спроб і помилок шукає можливості для успішного вирішення власних національних та соціальних проблем, без чого неможливо через різні об'єктивні й суб'єктивні перешкоди торувати собі шлях до сучасної об'єднаної Європи.

А.Ю.Мартинюк (Київ)

Листування митрополита Іларіона (Огієнка) / Упорядник о. Юрій Микцик. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 566 с. (Серія «Джерела з історії української еміграції»).

Ім'я Івана Івановича Огієнка (1882–1972 рр.) сьогодні добре знає в Україні. Ця непересічна постать ХХ ст. проторувала собі дорогу із небуття невгамовністю творчого генія, який утілює, за неповними даними, у понад 1800 назв наукових праць із різних галузей гуманітарних знань. Притаманна вченому харизма сприяла тому, що його творчий доробок став популярним серед вітчизняних науковців. За 1991–2005 рр. в Україні було захищено понад 10 дисертацій, здебільшого у галузі педагогіки. Значний пласт літератури про І.Огієнка представлений науковими монографіями, розвідками, нарисами, статтями з історії, мовознавства, літературознавства, славістики, філософії, педагогіки, культурології, що дає підстави говорити про появу огієнкознавства як самостійного напрямку гуманітарних досліджень.

Оцінюючи стан речей у вітчизняному огієнкознавстві, слід зазначити, що перший вагомий крок у вивчення формату постаті І.Огієнка вже зроблено: опрацьовано й узагальнено фактологічний матеріал із вітчизняних архівосховищ, намічено основні віхи його життя й діяльності, уточнено факти біографії, зроблено спробу скласти бібліографічні списки його праць, визначено місце вченого в науковому, національно-державному та релігійно-культурному житті України. Відтак зараз набуває неабиякої актуальності питання про вироблення якісно нових підходів, методів дослідження й особливо виявлення нових джерел у царині огієнкознавчої тематики. Дійсно, кількісний перелік відомих фактів біографічного порядку, де вчений постає як «річ у собі», уже не може задовольнити потреби не лише вибагливого дослідника, а й пересічного читача, який прагне почути нове слово про І.Огієнка. Не мають перспективи й наукові розвідки, побудовані на «чистогані», т. зв. «науковому PR», вишукуванні «смажених» сюжетів у біографії, що нерідко спираються на чутки, домисли, недостатньо перевірені факти. Додаючи горе-дописувачу горезвісної популярності, такий підхід перешкоджає просуванню правдивого слова про вченого.

Непридатна й свідомо або несвідомо міфологізація образу І.Огієнка. Адже міф сам по собі має хибність викривляти світоглядні уявлення, створювати штампи, які інколи

дуже важко змінювати. Це, у свою чергу, призводить до штучного сприйняття героя, відірваного від реалій повсякденного життя. Тому сьогодні надзвичайно важливо задіяти найширшу джерельну базу, яка б сприяла створенню об'єктивного образу митрополита та уточненню певних фактів, сюжетів його життя в Європі та Канаді, усуненню «білих плям» у його біографії, які, як не дивно, ще існують, незважаючи на велику кількість наукової літератури, присвяченої вченому.

Допитливий дослідник життєдіяльності І.Огієнка неодмінно зверне увагу на те, що на шляху до появи модерних розвідок з огієнкознавства існує багато об'єктивних перешкод. Одна з них – відсутність повного доступу до архівних колекцій, що зберігаються поза межами України. Дійсно, джерельні матеріали, що стосуються І.Огієнка, розпорошені по архівосховищах багатьох країн (Австрія, Великобританія, Ватикан, Канада, Німеччина, Польща, Росія, США, Швейцарія та ін.). Недоступність нової документальної бази призвела до певного спаду в огієнкознавчих студіях, що намітився приблизно з 2003 р., на відміну другій половині 90-х рр. ХХ ст., коли можна було говорити про т. зв. «огієнкознавчий бум», спричинений активним опрацюванням джерел саме вітчизняних архівосховищ.

Увага огієнкознавців уже давно звернена на перлину архівних колекцій Канади – архів митрополита Іларіона, що зберігається в архівосховищі Консисторії Української православної церкви в Канаді, у Вінніпегу (далі – УПЦ в Канаді). Цей архів скрупульозно збирався самим ученим протягом тривалого часу. Його унікальність полягає в тому, що документи й матеріали виводять на широкий пласт наукових проблем різноманітної українознавчої тематики, дають уявлення про життя української еміграції Канади, Америки, Європи, Австралії тощо.

Опис канадського фонду митрополита Іларіона завершено завдяки наполегливій та самовідданій праці архіваріуса Консисторії УПЦ в Канаді В.Сеньчука¹. Архів складається зі 100 томів-коробок, а це – тисячі різнопланових документів, які висвітлюють життя та діяльність не лише Івана Огієнка, а й торкаються української історії ХХ ст. На жаль, доступ до архіву Консисторії УПЦ в Канаді з різних причин обмежений. Початок в опрацюванні документів і матеріалів з архівозбірні у Вінніпегу поклали перш за все канадські вчені: протоієрей УПЦ в Канаді, викладач Колегії Св.Андрія бл.п.о. Тимофій Міненко, священник та церковний історик С.Ярмусь. З українських дослідників першим долучитися до архіву митрополита Іларіона вдалося вченому М.Тимошику, який не лише оприлюднив деякі матеріали з архіву, а й розпочав видавати його рукописну спадщину, донині невідому в Україні².

Вагомим джерелознавчим доробком на шляху до вивчення життя та діяльності І.Огієнка стало видання «Пам'ятки: епістолярна спадщина Івана Огієнка (митрополита Іларіона) (1907–1968)», підготовлене українськими дослідниками: В.Ляхощьким, Н.Московченко, І.Преловською³. Воно переважно базується на вітчизняній документальній базі та ксерокопіях деяких листів, що їх зробив і переслав в Україну бл. п. о. Т.Міненко. Водночас слід зазначити, що переважна більшість архівного епістолярного зібрання вінніпезької колекції ще залишається невідомою.

Відтак книга о. Ю.Мицика є першою ґрунтовною працею, яка відкриває для вітчизняного науковця невідомі епістолярні матеріали з такого бажаного, але ще й сьогодні такого малодоступного канадського фонду митрополита Іларіона. Надаючи нового імпульсу огієнкознавчим студіям, вона, без сумніву, має наукову та практичну доцільність. Епістолярний матеріал, уміщений у ній, дозволяє усунути одну з прогалин, що утворилася в огієнкознавстві – обмеженість джерельної бази лише вітчизняними документами. Книга також стане в пригоді й тим, хто займається біографістикою, історією української еміграції, але не має можливості опрацювати закордонні документальні колекції.

Нам також пощастило долучитися до вивчення архівного зібрання митрополита Іларіона за науковою програмою в рамках стипендії Івана Коляски, що надається Канадським інститутом українських студій при Альбертському університеті. Працюючи з унікальними документами, розумієш цінність цього зібрання, його потребу для сучасного українського вченого. Однак увести в обіг величезний різноплановий матеріал не під силу лише одному досліднику.

Ю.Мицик мав можливість досить ґрунтовно вивчити архів митрополита Іларіона під час двох наукових стажувань у Канаді: восени 1999 та 2004 рр. Це дозволило йому ознайомитись зі структурою самого архіву в цілому та опрацювати значну кількість дже-

рел із-поміж яких: родинні документи, фотографії, нотатки, рукописи, коректи, конспекти лекцій та підготовчі матеріали до них, друковані твори, листування, яке вів митрополит Іларіон тощо. Звісно, що епістолярій – це «золота колекція» вінніпезького зібрання. Саме листи виявляють мікроклімат того середовища, в якому обертався митрополит, вони є цінними й з огляду на визначення його поглядів на основні суспільно-політичні події української історії, наукові вподобання, рівень інтелекту, захоплення, спосіб життя тощо.

Представлена в книзі о.Ю.Мицика добірка листів якраз і дає можливість повною мірою відтворити надзвичайно насичене, багатогранне та водночас драматичне життя митрополита Іларіона. Концептуально, епістолярій відібраний для публікації, торкається тих кореспондентів, які були пов'язані з історичною долею України ХХ ст., із життям української еміграції.

Листування Іларіона з канадськими кореспондентами не були включені о.Ю.Мициком до книги. Такий підхід може бути прийнятний, оскільки діяльність митрополита в Канаді пов'язана з новими суспільно-політичними реаліями, і, зокрема, з історією УПЦ в Канаді. Життя вже немолодого митрополита стало в певному розумінні стабільнішим та спокійнішим порівняно з попередньою воєнною добою, але в ньому з'явилося нове, маловідоме в Україні оточення, а з ним – і нові стосунки, які не завжди були безхмарними, нові тенденції та риси визначали багатогранну діяльність Іларіона на канадській землі, першочерговою стає душпастирська робота. Канадський період – це підсумок пройденого Іларіоном шляху, його завершальний етап, коли життя набуває цілісності та логічної завершеності. Виділення суто канадського епістолярію в окрему рубрику відкриває перед майбутнім дослідником напрямок та тематику наукових студій.

Головний принцип добірки епістолярію – дати максимально повне уявлення як про сам архів і життя Іларіона, так і про становище української еміграції, окреслити коло українських діячів, з якими спілкувався та співпрацював митрополит. Тому для публікації о. Ю.Мицик відібрав фактологічно змістовні листи, в яких характеризувалися найважливіші сюжети життя Іларіона і його дописувачів. Зокрема, у книзі вміщено один (с.284–285) із 5 листів до митрополита Іларіона від його колишнього учня по Варшавському університету Івана Коровицького, який, до речі, уклав 1937 р. перший бібліографічний перелік праць Івана Огієнка. Усі листи від І.Коровицького в колекції архіву митрополита Іларіона датовані 1949 р. і написані з табору Діллінген, що знаходився в американській зоні окупації. Головна тема листів І.Коровицького до Іларіона – доля архіву митрополита, таємниче зникнення проф. В.Петрова, що тоді дуже жваво обговорювалося в наукових колах, становище українських учених, які опинилися в еміграції в різних країнах тощо. Звісно, Іларіона більше цікавило місце ймовірного перебування його втраченої книгозбірні, яка збиралась ним у Польщі. У пошуках митрополит Іларіон звертався до всіх знайомих, що перебували тоді в Європі. Просив він про це й І.Коровицького. Але втрата бібліотек була звичайною справою під час війни. На жаль, І.Коровицький не зміг з'ясувати чи збереглася книгозбірня митрополита Іларіона. Щоправда, подав інформацію, посилаючись на Лева Биковського, що вона начебто потрапила до Публічної бібліотеки у Варшаві. Однак сам І.Коровицький у це не дуже вірив.

До книги о. Ю.Мицика ввійшли листи та реєстри від 290 кореспондентів, а це – понад половина з тих, що зазначені в каталогах вінніпезького архіву. І хоча реєстри не є повноцінною заміною тексту, вони допомагають зорієнтуватися в змісті оригіналів листів, а при можливості – накреслюють шлях до віднайдення та використання того чи іншого листа в повному обсязі.

Листи та реєстри підбирались проф. Ю.Мициком за їх походженням, в алфавітному порядку, за прізвищами дописувачів або назвами установ. Вони оформлені з дотриманням археографічних вимог. Важливо, що упорядник зберіг у виданні схему розміщення епістолярію, яка використовувалася самим митрополитом Іларіоном і була покладена в основу систематизації документів його архіву. Це, без сумніву, полегшить подальшу роботу над архівом.

У даній рецензії неможливо навести прізвища всіх дописувачів, листи яких розміщено в книзі. Зазначимо, що здебільшого це були визначні українські вчені, поети, письменники, політичні та громадські діячі, діячі церкви – М.Андрусак, К.Антонович, Л.Бачинський, І.Боршак, Л.Биковський, Л.Білецький, Б.Боцюрків, Д.Гуменна, Н.Полонська-Василенко, І.Власовський, Д. та В.Дрошенки, С.Килимник, Ю.Клен (Бургарт),

Н.Королева, В.Кубійович, З.Кузеля, П.Курінний, Ю.Мулик-Луцик, Г.Наконечна, брати С. та О.Наріжні, Я.Славутич, Ю.Тищенко (Сірій), Д.Чижевський, Ю.Шевельов. Це далеко не повний перелік добре відомих в Україні прізвищ. Майже кожен із листів – це інформаційно насичений текст, який розкриває характер тих різноманітних стосунків, що їх мав Іларіон, відтворює атмосферу, що склалася в українській еміграції в повоєнний час, подає цікаві епізоди з життя самих дописувачів.

Підготовка до друку епістолярію вимагає копіткої, скрупульозної праці, пов'язаної з розшифровкою текстів, з передачею їх лексикографічних і текстграфічних особливостей, складенням легенд до листів, із включенням до видання довідкових матеріалів. Зокрема, у книзі подано алфавітний список адресатів митрополита Іларіона, абревіатур з їх розшифровкою, маловживаних слів, діалектизмів та архаїзмів.

Відавши перевагу оприлюдненню епістолярію Іларіона та враховуючи обмежений кошторис видання, Ю.Мицик максимально спротив науковий апарат, а саме подав лише лаконічні коментарі про осіб, що згадані в листуванні, не навів довідок про тих, хто добре відомий в Україні та тих пересічних кореспондентів, які розповідали про себе в опублікованих листах. Через брак коштів у видання не були включені й довідкові відомості: алфавітні, географічні та предметні покажчики. Певні неточності трапляються у вступній частині. Справа в тому, що меморіальна дошка на честь митрополита Іларіона встановлена не на червоному корпусі Київського національного університету імені Тараса Шевченка (с.5), а на гуманітарному (жовтому), розташованому на бульварі Т.Шевченка. Не можна погодитися з підрахунками Ю.Мицика щодо кількості кореспондентів Іларіона – понад 200 (с.11), оскільки тільки в самій книзі вміщено 290 адресатів митрополита. За нашими далеко не повними даними дописувачами Іларіона було близько 500 осіб. Однак зазначені недоопрацювання та неточності не зменшують наукової вартості видання, оскільки пропонована публікація «золотої колекції» листів з архіву Консistorії УПЦ в Канаді – це фактично перша спроба повернути архів митрополита Іларіона на Батьківщину, який, до речі, він заповідав незалежній Україні.

Іларіон залишив по собі не лише невичерпну скарбницю людської мудрості, а й подав приклад величі духу, невгасимої любові до свого народу та наполегливої праці задля його добра. «Слово, як породіння Духа, безсмертне, й немає сили на його знищення...», – писав він¹. Перефразовуючи цю сентенцію, слід зазначити, що огієнкознавство ще тільки набирає своїх обертів, воно, як і слово митрополита, промовлене до свого народу, – має своє майбутнє. І в цьому велике значення належить книзі Ю.Мицика «Листування митрополита Іларіона (Огієнка)», в якій досить фахово дібрано епістолярій, що, без сумніву, надасть нового, потужного імпульсу подальшим огієнкознавчим студіям.

¹ Див.: *Сеньчук В.* Архів митрополита Іларіона (І.Огієнка) в Консistorії Української православної церкви в Канаді (опис фонду) // *Болохівщина: Земля і люди. Матеріал. Всеукр. наук. конф. «Велика Волинь».* – Т.20. – Хмельницький, 2000. – С.269–274.

² *Огієнко І. (митрополит Іларіон).* Українське монашество. – К., 2001; *Його ж.* Тарас Шевченко. – К., 2002. – С.439–442.

³ *Пам'ятки: епістолярна спадщина Івана Огієнка (митрополита Іларіона) (1907–1968).* – К., 2001.

⁴ *Огієнко І. (митрополит Іларіон).* Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та прим. М.С.Тимошик. – К., 1995. – С.274.

І.І.Тюрменко (Київ)

З.І.Зайцева

Український науковий рух: інституціональні аспекти розвитку (кінець XIX – початок XX ст.). – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с.

Науку, як складне суспільне явище, з давніх-давен досліджували й тепер досліджують у багатьох ракурсах – культурологічному, філософському, історичному, соціологічному, економічному, бібліографічному й ін. Майже сто років минуло з того часу, коли оформилася спеціальна галузь – наукознавство. Але дослідженням з історії української науки не таланило. Причина – у самому їх об'єкті. У той час, коли кожна країна, розвиваючи науку, створювала особливий відповідний простір, що співвідносився з національним, українська розвивалася всупереч державній політиці, а тому мала статус опо-